

Geert Grote Universiteit

Kees Jan Brons over Metafysica: het menselijk leven van binnenuit gedacht

Een samenhangend verhaal over metafysica vertellen is een grote uitdaging. Het is duidelijker wat metafysica niet is dan wat zij wél is. Metafysica kent vele vormen, waarin vaak de eigen definitie van metafysica als universele norm gesteld wordt. De geschiedenis toont een ongelooflijk rijk beeld van metafysische opvattingen en ervaringen.

Wat betekent dit voor het begrip metafysica?

In de twintigste eeuw gaat metafysica bijvoorbeeld schuil onder de thematiek van *La vie du sujet*, het leven van het subject en in het algemeen de subjectiviteit.

Die ontwikkeling had al een lange geschiedenis. Bij Kant aan het eind van de 18^e eeuw heet het centrale thema *Kritik der reinen Vernunft*. Om eindelijk het metafysisch naïeve denken te doorbreken, onderneemt Kant een wending naar het subject. Kants programma is meer methodologisch dan beschrijvend, zoals de moderne fenomenologie beschrijvend is. De modernen lijken gekenmerkt door hun distantie en misinterpretaties van enerzijds de oude metafysica van twee werelden (de zintuiglijke en de intellectuele) en anderzijds van de Antieke begrippen van substantie of essentie.

De moderne geest van het denken van Descartes en Leibniz is herkenbaar in Kants programma ook al is Descartes dichterbij de Antieken gebleven. Maar veel belangrijker is de indruk dat Plato en Aristoteles al bij Descartes niet meer goed begrepen werden en dat hun inzet veel minder dogmatisch was dan wordt gedacht. Dat betekent dat wij over Kant en Descartes kunnen heenreiken naar die Antieken en minder gevangen hoeven te blijven in de keuzemogelijkheden die de modernen wellicht tot in de twintigste eeuw ons hebben voorgehouden.

Maar bij alle verschuivingen gaat het er steeds om te vertrekken vanuit het leven en te zoeken naar de essentie van het leven. De termen zijn in zekere mate secundair, ze weerspiegelen meer of minder duidelijk een ‘verhouding tot het leven’, dat is een gezichtspunt dat met name bij Nietzsche centraal staat.

Dat te beseffen is echter zo oud als de metafysica bij Plato en Socrates.

Dat betekent overigens niet dat alles maar 'relatief' is. Dat concept 'relatief' speelt wel een sleutelrol bij fundamentele analyses van de aard en objectiviteit van het menselijk kennen. In het waargenomene weerspiegelt zich in het object een relatie tot het kennend subject. Metafysica is expliciteren van wat impliciet is. Dit noodzakelijkerwijs terugkerende motief van het concrete object dat de subjectiviteit weerspiegelt, verhindert dat metafysica abstract wordt. Metafysica is in zekere zin steeds een analyse van de subject-object-verhouding, waarin de correlatie tussen beide in allerlei verschillende vormen expliciet gemaakt wordt. Zo'n analyse leent zich niet voor eenduidige definities. Want men zal zich moeten verplaatsen in cultureel en historisch wezenlijk verschillende perspectieven. Die perspectieven vormen geen afgesloten systeem. Ze kunnen als analoog met een sterke identieke betekenis worden gezien. Ook als ze uiterlijk niet op elkaar lijken, kunnen ze intrinsiek verwant zijn. Het gaat om een essentie die op verschillende wijzen tot uitdrukking komt, zonder in een onderliggend systeem gefundeerd te zijn. Dat impliceert; dat er in ieder geval geen filosofische taal beschikbaar is, die een kant en klaar systeem vormt.

In die zin is de gedachte van een *philosophia perennis* een gevaarlijke verleider. Er is eerder sprake van een systeem van verschuivingen en van elkaar kruisende lijnen. Er is niet alleen verschil in geest. Ook verschuift de betekenis van begrippen die gebruikt worden. Metafysische begrippen leven alleen wanneer hun open karakter gerespecteerd wordt. De kern van het metafysische zit in de motivering die in het denken, dus in het reflexieve traject van een zelf-reflectie een positieve betekenis krijgt. Die 'zelf-reflectie' mondt uit in een intuïtief inzicht in de essentie van het menselijk leven. Ook als onze perspectieven steeds veranderen, hebben we toch te maken met de fundamentele identiteit van de kernproblemen.

De veranderingen in het waarheidsbegrip, dat tot het hart van de metafysica behoort, illustreren dat heel duidelijk. Wanneer hermeneutische filosofen in de twintigste eeuw het buitengewoon intrigerende waarheidsbegrip belichten, grijpen ze met name naar de 'waarheid in de kunst', in onderscheid tot een waarheid die primair verbonden is met theoretische kennis. Waarheid is voor de traditie verbonden met het goddelijke licht dat de ziel verlicht en rust geeft. In de moderne tijd is zij gegeven in de redelijkheid van een morele orde die in ons handelen tot uitdrukking komt.

Maar ook in Nietzsche's gevecht met het westerse nihilisme en zijn omkering van alle waarden blijft een metafysische motivering bestaan. Het anti-moralisme van Bataille weet in de extase die met dood en seksualiteit verbonden is een diepte te ervaren die metafysisch is. Metafysica staat dan eerder voor een bepaald perspectief en niet zo zeer voor een pretentie te weten hoe de dingen, de natuur of de ziel begrepen moeten worden.

Het besef van die impliciete redelijkheid is sterk aanwezig in het begin van de geschiedenis van de metafysica. Het is namelijk een van de meest elementaire inzichten van Socrates dat er geen volledige definitie te geven is van het goede of de deugd. Er is in verband met metafysica geen definitie te geven die het object direct neerzet.

Is metafysica een geheel van theorieën in een stabiel evenwicht? Is er een metafysisch systeem dat als het ware een richtinggevende blauwdruk van alle theorieën omvat? Het gaat eerder om een breed, open perspectief dat bijvoorbeeld in Plato's discussie met de sofisten als adequaat of adequater verschijnt. De context is bij Plato dus een ethische, het maatschappelijk leven confronteert ons vanzelf met de vraag naar de deugd: weten we wat het goede is?

Metafysica is primair wereldbeschouwing, maar de concepten die in wereldbeschouwingen functioneren, hebben veelal hun dynamiek verloren. Een wereldschouwing hanteert vaak 'gefunctionaliseerde wezensinzichten', concepten die hun geschiedenis verloren hebben. Hier ligt de noodzaak van de metafysica als wetenschappelijke discipline.

Dr K.J. Brons